

Enisa Gološ

Amela Kozić

REFORMSKI PROCESI I PROMJENA PARADIGME U ODGOJNO-OBRAZOVNOM PROCESU UČENIKA OSNOVNOŠKOLSKOG UZRASTA

Sažetak

Reforma u obrazovanju je proces koji se poput koncentričnih krugova širi, jer promjene u oblasti nauke, tehnike i tehnologije neminovno utječu i na promjene u sistemu obrazovanja, gdje kraj jedne reformske promjene znači i početak druge. Stoga u odgojno-obrazovnom procesu promjene su neminovnost i potreba, kako bi se govorilo o dostizanju postavljenog nivoa kvaliteta na osnovu međunarodnih istraživanja PISA, TIMSS i PIRLS.

U radu se akcenat stavlja na promjenu paradigme u učenju i podučavanju, stavljanju učenika u centar nastavnog procesa kao i ishoda učenja, što jest suštinska promjena na kojoj se zasniva trenutni reformski proces. U isto vrijeme naglasak je na kontinuiranom stručnom usavršavanju nastavnika, ulaznim i izlaznim rezultatima nastavnog procesa, odnosno rezultatima inicijalne i eksterne provjere učeničkih postignuća, te podršci učenicima kroz dodatni oblik rada.

Uz sve navedeno, paralelno sa pomenutim aktivnostima potrebna je izmjena i dopuna nastavnih planova i programa, da bi se u konačnici imali pokazatelji nivoa postignuća planirani u prvoj fazi reformskog procesa - u fazi planiranja, što govori o još jednom krugu, koji počinje planiranjem, a završava evaluacijom.

Ključne riječi: reforma, promjena paradgme, planiranje i evaluacija.

UVOD

Savremeni obrazovni sistem sve više se usmjerava na razvoj ključnih kompetencija učenika i primjenu znanja, vještina u različitim životnim situacijama. U tom kontekstu dolazi do izmjena i dopuna u nastavnim planovima i programima (u nastavku će se koristiti skraćenica NPP) koji nastoje napustiti tradicionalni model učenja i podučavanja zasnovan prvenstveno na usvajanju nastavnih sadržaja određenog nastavnog predmeta i jakoj vezi između NPP i udžbenika. Reforma kao jedan od ključnih faktora u svim procesima pa i u obrazovanju jest od presudne važnosti na putu promjene paradigme, u slučaju obrazovanja promjene u učenju i podučavanju, jer sam pojam reforma dolazi od latinske riječi promijeniti, preobraziti (Klajić 2004: 1141) u cilju poboljšanja, modernizacije u skladu sa novonastalom situacijom koju nalaže razvoj tehnike i tehnologije. Sama reforma uslijedila je kao reakcija na dobivene rezultate eksternih testiranja učeničkih postignuća, ali i kao reakcija na rezultate PISA testiranja, što je na međunarodnoj sceni presudno za procjenu kvaliteta obrazovanja. Posljedica prethodno navedenog u HNK-u bila je izrada prijedloga izmijenjenih i dopunjenih nastavnih programa u školskoj 2024/25. a u školskoj 2025/26. i nastavnih planova, što je dovelo i do djelimičnih prilagođavanja u dijelu nastavnih programa obrazovanja Hercegovačko-neretvanskog kantona. To predstavlja važan iskorak u pravcu modernizacije obrazovnog sistema i usklađivanja sa savremenim pedagoškim pristupima.

Nastavni plan i program koji se počeo primjenjivati u svim školama HNK-a u školskoj 2024/25. godini zasnovan je na ishodima učenja, čime se fokus sa nastavnih sadržaja pomjera na ono što učenici treba da znaju, razumiju i mogu primijeniti nakon procesa učenja. U ovom radu promjenu paradigme pratit ćemo kroz učenje i podučavanje u nastavnom predmetu Bosanski jezik i književnost, čiji je značaj mnogostruk u pogledu razvoja jezičkih, komunikacijskih i interpretacijskih kompetencija učenika. Kao posebnost ističemo ulogu bosanskog jezika u učenju i podučavanja u svim nastavnim predmetima što je ključ uspjeha u obrazovanju i odgoju svakog učenika i nivoa njegova postignuća. Riječ je o prirodnom procesu, gdje učenje i podučavanje na maternjem jeziku razvija pamćenje, razum i maštu, ističe Komensky (Pranjić 2005: 29).

Ovdje je važno istaći da se reforma obrazovanja ne završava kao jednokratni proces, već da se razvija i širi poput koncentričnih krugova, zahvatajući sve više segmenata obrazovnog sistema, gdje sve počinje od planiranja kao oblika temeljite pripreme za uspjeh kako u samoj organizaciji tako i realizaciji planiranog. To se u nastavnom procesu smatra ključnim na putu planiranja

budućnosti i spremnosti učesnika procesa da utječu na nju, odnosno na postavljene ciljeve kojima teže kako bi dostigli željene rezultate. (Vilotijević 2001: 303)

U početnoj fazi pomenute reforme, promjene su obuhvatile nastavne planove i programe, ali su se postepeno prenosile na metode i oblike rada nastavnika, način procjene dostignutog nivoa znanja, počev od inicijalne provjere učeničkih postignuća preko individualnog pristupa procjene tokom procesa učenja i podučavanja do analize dobivenih rezultata eksterne provjere pomenutih postignuća.

Na primjer, uvođenje novih nastavnih sadržaja i ishoda učenja predstavlja prvi krug promjene. Nakon toga slijedi prilagođavanje nastavnih metoda, gdje nastavnici sve više koriste interaktivne oblike rada, projektno učenje i digitalne alate. U narednom krugu dolazi do promjena u načinu ocjenjivanja, gdje se naglasak stavlja na formativno praćenje, a ne samo na završne rezultate kroz sumativno ocjenjivanje.

Dalje, reforma utječe i na kontinuirano stručno usavršavanje i profesionalni razvoj nastavnika, što predstavlja poseban krug koji podržava sve ostale promjene i omogućava njihovu održivost.

Na kraju, efekti reforme se šire i na širu školsku zajednicu – unapređuju se odnosi između učenika i nastavnika, jača saradnja sa roditeljima i razvija pozitivna školska klima. Ovakav razvoj pokazuje da reforma nije zatvoren proces, već dinamičan i dugotrajan put stalnog unapređenja kvaliteta obrazovanja.

NOVA PARADIGMA U OBRAZOVANJU

Polazna tačka u svim procesima koji zahtijevaju vidljivu i svrsishodnu promjenu jest analiza postojećeg stanja, što je u slučaju obrazovanja u HNK-u bila analiza NPP, koji je u primjeni u svim osnovnim školama HNK-a od školske 2014/2015. godine. To je osnovni dokument škole na kojem počiva cjekopan nastavni proces (Jelavić 1997: 38). Donošenje NPP jedan je od uvjeta za pokretanje rada škole kao ustanove u kojoj će biti organizovan nastavni proces prema Zakonu o osnovnom odgoju i obrazovanju (“Službene novine HNŽ” broj: 5/00, 4/04, 5/04, 1/14 i 7/16).

Pomenuti NPP je prema samoj Odluci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a obilježen kao usaglašeni i na zajedničkoj jezgri utemeljen NPP. Sa ove distance posmatrano, u razmaku od deset godina, možemo kazati da je riječ o početnoj fazi definisanja ishoda, što pokazuju dobiveni rezultati analize, posebno uporedne, u nastavnom predmetu Bosanski jezik i književnost za šesti razred osnovne škole.

Analiza je ukazala na neophodnost izmjena i dopuna u nastavnom programu pomenutog nastavnog predmeta, što je bio slučaj i sa drugim nastavnim predmetima, ali to može biti predmetom analize nekog drugog rada. Tu smo došli do ključnog saznanja, što nas je dodatno motivisalo da krenemo u realizaciju, prije svega, definisanja ishoda učenja kao polazišta i krajnjeg rezultata, postignutog nivoa u oblasti stručnog usavršavanja nastavnika, a što se, opet, reflektovalo i kroz opservaciju časova, te u konačnici i kroz izlazne rezultate u samom procesu provjere učeničkih postignuća.

Nadalje, u nastavnom procesu za NPP iz 2014. godine koristimo i izraz sadržajno orijentisan NPP, jer je fokus bio na tome šta nastavnik treba predavati, a ne šta bi učenik trebao da zna i može da uradi. Kao što je već i navedeno i za ovaj NPP je kazano da je zasnovan na definisanim ishodima, ali analiza koja slijedi jasno pokazuje karakteristike i kvalitet definisanih ishoda ne samo u NPP iz 2014. već i u NP iz 2024. Važno je isto tako napomenuti, da su definisani ishodi u NP iz 2024. godine provjeravani tokom dvije školske godine, što smatramo relevantnim pokazateljem kvaliteta definisanog ishoda. Naravno, u skladu sa razvojem savremenog društva, nikako ne smijemo biti „opušteni“ i kazati da je to završen proces. Nove promjene u svijetu razvoja tehnike i tehnologije zahtijevaju i promjene u obrazovnom sistemu s naglaskom na kvalitet i svrsishodnost definisanog ishoda.

NPP - 2014.	NP – 2024.
<p>Ishodi su često bili implicitni ili opisani kao:</p> <ul style="list-style-type: none"> • usvajanje činjenica • reprodukcija sadržaja • razumijevanje pojmova • savladavanje nastavne jedinice <p>Primjeri tipičnih formulacija ishoda</p> <ul style="list-style-type: none"> • učenik poznaje i objašnjava osnovne pojmove • učenik nabraja i opisuje • učenik prepoznaje određene pojave • učenik usvaja osnovna znanja <p>Pedagoške karakteristike</p> <ul style="list-style-type: none"> • naglasak na reproduktivnom znanju 	<p>Ishodi su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • operacionalizirani • mjerljivi • usmjereni na kompetencije <p>Primjeri formulacija ishoda:</p> <ul style="list-style-type: none"> • učenik analizira i objašnjava pojave • učenik primjenjuje naučeno u novim situacijama • učenik argumentuje stav • učenik rješava problem koristeći naučene koncepte • učenik povezuje znanja iz različitih oblasti

<ul style="list-style-type: none"> • frontalni oblik nastave • nastavnik je glavni izvor znanja • vrednovanje = provjera pamćenja sadržaja <p>Posljedice takvog pristupa</p> <ul style="list-style-type: none"> • učenici često pamte činjenice bez razumijevanja • manji razvoj: <ul style="list-style-type: none"> • kritičkog mišljenja • rješavanja problema • praktične primjene znanja 	<p>Dodatni elementi u NPP 2024.</p> <p>Novi NPP uključuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kompetencijski pristup • međupredmetne teme • aktivne metode učenja • formativno procjenjivanje • razvoj ključnih kompetencija
---	---

Tabela 1. Poređenje kvaliteta definisanih ishoda u gore navedena dva NPP

Iz ove tabele jasno se može uočiti promjena, jer je posebna važnost data na samu svrsishodnost definisanog ishoda kao i njegove benefite, kao krajnjeg rezultata u procesu učenja i podučavanja. Još jedan od primjera promjene poređenjem dva pomenuta NPP može se vidjeti iz tabele u kojoj smo dali pregledno i sažeto osnovne informacije o pristupu učenju i podučavanju kroz odnos nastavnika, učenika i krajnjeg rezultata učenja i podučavanja, u ovom slučaju izgradnje kompetencija učenika.

Raniji pristup	Novi pristup
Nastava usmjerena na sadržaj	Nastava usmjerena na ishode
Nastavnik u centru	Učenik u centru
Nastavnik prenosi znanje	Nastavnik organizuje i usmjerava učenje
Učenik je pasivan slušalac	Učenik je aktivan učesnik
Memoriranje činjenica	Razvoj kompetencija
Frontalna nastava	Aktivno i istraživačko učenje
Jednokratna provjera znanja	Kontinuirano praćenje učenja
Dominira individualni rad	Podstiče se saradničko učenje
Gramatička pravila uče se izolovano	Jezik se uči kroz komunikaciju i primjenu

Tabela 2. Poređenje pristupa učenja i podučavanja radi izgradnje kompetencija učenika u dva NPP

Promjena je jasno uočljiva, jer se fokus pomijera sa nastavnika i načina učenja i podučavanja na učenika i na rezultat takvog pristupa.

Pored toga, tokom izrade prijedloga NP akcenat je bio i na samoj strukturi ishoda. Bilo je jako važno da svi učesnici procesa kod izrade prijedloga NP za sve nastavne predmete u pomenutom NP imaju jasne pokazatelje za izradu ishoda kao i jasne indikatore za mjerenje kvaliteta definisanog ishoda, što se odnosilo i na nastavni predmet Bosanski jezik i književnost.

Element	NPP iz 2014.	NP iz 2024.
Osnovna struktura	Ciljevi + zadaci + sadržaji	Ishodi učenja
Jasnoća ishoda	Nisu jasno razdvojeni	Jasno definisani i izdvojeni
Fokus	Šta se uči (sadržaj)	Šta učenik može uraditi
Formulacija	Opšta, nemjerljiva	Precizna i mjerljiva
Glagoli	„usvaja“, „upoznaje“, „stiče“	„analizira“, „objašnjava“, „argumentuje“, „primjenjuje“
Mjerljivost	teško mjerljivo	jasno mjerljivo
Primjena znanja	Slabo naglašena	U fokusu
Struktura ishoda	Nema jasne strukture	Glagol + sadržaj + kontekst

Tabela 3. Struktura ishoda – razlike

Iz tabele se jasno uočava razlika u pogledu strukture ishoda poređenih primjera dva NPP.

Nastavni plan i program iz 2014. godine (povremeno ćemo koristiti naziv stari NPP), koji je bio u primjeni do školske 2023/24. godine, pretežno je zasnovan na sadržajnom pristupu. U središtu nastavnog procesa nalazio se nastavnik kao glavni izvor znanja, dok je učenik imao pasivniju ulogu, usmjerenu na usvajanje i reprodukciju nastavnih sadržaja. Takav pristup odgovara tradicionalnom modelu nastave, u kojem se naglasak stavlja na planirane sadržaje i njihovu realizaciju i gdje nastavnik ima dominantnu ulogu kao izvor znanja, dok je učenik usmjeren na pasivno usvajanje i reprodukciju sadržaja (Poljak 1991: 92).

NP iz 2024. godine (povremeno ćemo koristiti naziv novi NPP) s pravom nazivamo savremenim, jer se zasniva na principima aktivnog učenja i razvoja kompetencija.

Radi slikovitijeg prikaza sličnosti i razlika dva NPP, u nastavku dajemo konkretno analizu strukture ishoda učenja u nastavnom predmetu Bosanski jezik i književnost za šesti razred.

<i>Nastavna oblast</i>	<i>NPP (2014) - primjer ishoda</i>	<i>NPP (2024) – primjer ishoda</i>
<i>Čitanje i razumijevanje teksta</i>	učenik čita tekst i odgovara na pitanja iz teksta	učenik analizira sadržaj teksta, izdvaja glavnu ideju i obrazlaže svoje mišljenje o pročitanom
<i>Književnost</i>	učenik prepoznaje književne rodove i vrste	učenik razlikuje tekstove prema poetskim, proznim i dramskim karakteristikama na osnovu teme, likova i strukture teksta.
<i>Likovi u književnom djelu</i>	učenik opisuje glavnog lika	učenik analizira postupke likova i objašnjava njihove osobine na osnovu teksta
<i>Usmeno izražavanje</i>	učenik prepričava sadržaj pročitanog teksta	učenik jasno i argumentovano iznosi svoje mišljenje o književnom djelu
<i>Pisano izražavanje</i>	učenik piše sastav na zadatu temu	učenik planira, piše i uređuje tekst poštujući pravopisna i gramatička pravila
<i>Gramatika</i>	učenik prepoznaje vrste riječi u rečenici	učenik primjenjuje vrste riječi u vlastitom pisanom i usmenom izražavanju
<i>Pravopis</i>	učenik navodi pravopisna pravila	učenik pravilno koristi pravopisna pravila u pisanju različitih tekstova
<i>Medijska funkcionalna pismenost</i>	rijetko prisutno u starom programu	učenik razlikuje vrste tekstova (informativni, književni, medijski) i procjenjuje njihovu svrhu

Tabela 4: Primjeri definisanja ishoda u starom NPP i novom NP

Iz prikazanog, u tabeli datog presjeka primjera nastavnog programa za nastavni predmet Bosanski jezik i književnost, može se zaključiti da je u NPP-u (2014. godina) naglasak bio na **usvajanju**

gramatičkih pravila, definicija i književnoteorijskih pojmova, dok se u NP-a (2024. godina) definišu ishodi koji podstiču **analizu, interpretaciju, komunikaciju i funkcionalnu upotrebu jezika**.

Pored navedenog, željeli bismo ukazati i na još neke od prednosti novog NP i neke od nedostataka u starom NPP. Riječ je o oblastima važnim za razvoj određene kompetencije kod učenika u samom pristupu učenju i podučavanju u nastavi bosanskog jezika i književnosti.

	Raniji pristup NP	Novi pristup NP	Šta učenici razvijaju
Od reprodukcije ka interpretaciji	Prepoznavanje, nabranje, opisivanje	Analiziranje, argumentovanje, interpretacija, povezivanje ideja	Dublje razumijevanje, kritičko mišljenje
Razvoj komunikacijskih kompetencija	Manje aktivno izražavanje učenika	Izražavanje stava, obrazlaganje mišljenja, učešće u diskusiji	Komunikacijske vještine, samopouzdanje, jasno izražavanje
Funkcionalna upotreba jezika	Učenje gramatičkih pravila izolovano	Primjena pravila u pisanju, korištenje jezika u različitim komunikacijskim situacijama	Praktična primjena jezika, jezička pismenost, snalaženje u komunikaciji

Tabela 5: Analiza promjena – razvoj kompetencija učenika

Iz tabele se mogu uočiti ključne promjene u formulaciji ishoda, koje su od presudne važnosti za razvoj jezičke, komunikacijske i kulturne kompetencije učenika.

U skladu sa svim promjenama, da bismo govorili o zaokruženom procesu, važnu je govoriti o načinu učenja i podučavanja, odnosno oblicima i nastavnim metodama, jednom riječju strategijama učenja i podučavanja. Pomenuto se odnosi na već u nastavnom procesu provjereni novi NP iz 2024. godine.

Promjena ishoda učenja zahtijeva i promjenu načina rada nastavnika upotrebom novih strategija učenja i podučavanja. Nastava bosanskog jezika i književnosti u novom NP-u zasnovana je na aktivnom učešću učenika kao aktivnog učesnika nastavnog procesa.

	Opis	Primjeri aktivnosti	Šta se razvija kod učenika
Aktivne metode učenja	Nastava usmjerena na učenika kroz razmišljanje i saradnju	Diskusija o tekstu, rad u paru/grupi, istraživački zadaci, problemska pitanja, projektna nastava; analiza likova, prezentacije, diskusija o poruci	Aktivno učešće, razumijevanje, saradnja
Problemsko i istraživačko učenje	Učenici istražuju, postavljaju pitanja i povezuju sadržaj sa iskustvom	Analiza postupaka književnog lika, rasprava o njegovim odlukama	Kritičko mišljenje, argumentovanje, analitičko čitanje
Saradničko učenje	Učenje kroz zajednički rad i razmjenu ideja	Grupna analiza teksta, izrada plakata, dramatizacija	Komunikacija, timski rad, međusobna podrška
Raznovrsni oblici vrednovanja	Praćenje napretka, ne samo ocjena	Formativno vrednovanje, samovrednovanje, vršnjačko vrednovanje, portfolio	Samoprocjena, odgovornost, kontinuirani napredak

Tabela 6: Način rada nastavnika vodi do učenika kao aktivnog učesnika nastavnog procesa

Kod isticanja razlika između dva NPP i ukazivanja na benefite u nastavnom procesu kod primjene novog NP, potrebno je istaći i aktivne i funkcionalne tehnike učenja pri obradi gradiva iz gramatike, konkretno kod obrade vrsta riječi.

Tehnika	Primjena na „vrste riječi“
Mentalne/umne mape	klasifikacija vrsta riječi
Vennov dijagram	poređenje npr. imenice i pridjevi

Kviz / igra	prepoznavanje vrste riječi
Kartice (flashcards)	riječ → učenik određuje vrstu
Učenje kroz igru	„lov na riječi“ u tekstu
Digitalni alati	online kvizovi, prezentacije
Brainstorming	nabrajanje riječi po vrsti
Učenje otkrivanjem	učenik sam izvodi pravilo

Tabela 7: Tehnike učenja na primjeru obrade vrsta riječi (gramatika)

Promjene u ishodima učenja u predmetu Bosanski jezik i književnost u šestom razredu pokazuju značajan pomak prema savremenom obrazovnom pristupu. Novi NP stavlja učenika u središte nastavnog procesa i naglašava razvoj komunikacijskih, jezičkih i interpretacijskih kompetencija. Istovremeno se mijenjaju i metode i oblici rada nastavnika, koje uključuje aktivne metode učenja, saradnički rad i kontinuirano praćenje napretka učenika. Takav pristup doprinosi razvoju funkcionalnog znanja i sposobnosti kritičkog mišljenja kod učenika, što je od presudnog značaja za kvalitet nastavne prakse u kojoj je učenik osposobljen da na prirodan način ostvari interakciju sa idejama i informacijama, te da kao aktivan učesnik procesa učenja ima kontrolu nad informacijama. Navedeno utječe na razvijanje samopouzdanja kod učenika i svijesti o vrijednosti vlastitih misli i ideja, te spremnosti kod iznošenja vlastitog stava o određenom predmetu analize. (Stele, Meredith i Temple 2002: 11)

Primjena novog NP, može se sa sigurnošću kazati, zahtijevala je promjenu u svim segmentima procesa učenja i podučavanja. Stoga je važno da predstavimo i neke od aktivnosti vezano za realizaciju nastavnog programa u nastavnom predmetu Bosanski jezik i književnost.

Korak / Aktivnost	Opis / Tok aktivnosti	Cilj aktivnosti	Primjeri zadataka / tehnike
1. Čitanje i analiza teksta	Učenici čitaju tekst (pripovijetka, članak, pjesma). Učenik koristi označavanje vrsta riječi bojama/simbolima	Razumijevanje funkcije jezika u rečenici i tekstu	Oznake vrsta riječi: imenice – plavo, glagoli – crveno, pridjevi – zeleno

2. Identifikacija vrsta riječi	Pronalaženje imenica, glagola, pridjeva, zamjenica i drugih riječi. Prvo samostalno, zatim u paru, pa grupno	Primjena gramatičkih pravila	–grafički organizator -tabela (učenici razvrstavaju u kolone)
3. Analiza funkcije riječi u rečenici	Objašnjavaju ulogu riječi u rečenici (subjekt, objekat, predikat, atribut...)	Razvijanje sposobnosti analize i kreativne upotrebe jezika	Pitanja: „Koja riječ označava subjekt?“ „Kako promjena riječi mijenja značenje rečenice?“
4. Primjena u vlastitim rečenicama	Kreiranje rečenica ili kratkih tekstova koristeći identificirane vrste riječi	Primjena gramatičkih pravila i kreativno izražavanje	<ul style="list-style-type: none"> • Sentence stems: „Danas sam vidio ____ koji je ____ i ...“ • Collaborative writing: grupe kreiraju priču koristeći ciljane vrste riječi
5. Igre i interaktivne vježbe	Aktivnosti kroz igru i suradnju (lov na riječi, kartice, mentalna/umna mapa, digitalni kviz)	Razvijanje kreativnosti i timskog rada	<ul style="list-style-type: none"> • Word sort – raspoređivanje riječi • Sentence building – kombiniranje riječi u rečenice • Collaborative writing – timski rad na priči/dijalogu
6. Refleksija i evaluacija	Analiza aktivnosti, zapis u digitalni portfolio ili mini-blog	Razvijanje kritičkog mišljenja i samoprocjene	<ul style="list-style-type: none"> • Koje vrste riječi su najčešće i zašto? • Kako riječi mijenjaju ton i stil? • Šta su naučili o jeziku i izražavanju?

Tabela 8: Aktivnosti za obradu gramatike

Na osnovu predstavljenog može se zaključiti da u novom NP-u navedene aktivnosti se povezuju sa praktičnom upotrebom jezika, razvijaju analitičke i kreativne sposobnosti, te čine gramatiku funkcionalnom i primjenjivom u stvarnom jeziku. U isto vrijeme, navedene aktivnosti podstiču aktivno učešće učenika.

I najzad, da bismo zatvorili krug ili proces, a počeli smo od planiranja, potrebno je da pomenemo i mjerenje učeničkih postignuća. Novi NP donio je i promjene u načinu mjerenja postignuća učenika kao učesnika nastavnog procesa. Novi pristup naglašava formativno praćenje učenika, što podrazumijeva:

- kontinuirano praćenje napretka učenika,
- davanje povratne informacije učeniku,
- uključivanje učenika u proces samovrednovanja.

Za nastavnike to znači razvijanje novih strategija ocjenjivanja koje ne uključuju samo testove i usmena odgovaranja, nego i procjenu aktivnosti učenika tokom nastavnog procesa. I naravno, u skladu sa Pravilnikom o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi ("Službene novine HNK-a" broj 6/2005), koji je na snazi u HNK-u potrebno je nakon procjene da nastavnik sve to zaokruži kroz izražavanje ocjene u brojkama, dakle da sumativno ocijeni učenika, a ocjenjivanje je "svojevrсно mjerenje" u kojem se mjeri uspjeh učenika (Vilotijević 2001: 319). Ovakav pristup osigurava objektivnost i valjanost ocjene koju nastavnik izvede na kraju obrazovnog razdoblja (Vilotijević 2001: 334). I najzad, kriteriji ocjenjivanja urađeni u skladu sa definisanim ishodima učenja u NP kao standard kojem se teži osigurava objektivnost dostignutog nivoa znanja i sposobnosti učenika u individualnom pristupu učenju i procjenjivanju (Vilotijević 2001: 350)

Uz sve navedeno dolazimo i do profesionalnog razvoja nastavnika, što je povezano sa kontinuiranim stručnim usavršavanjem.

Nastavnici treba da razvijaju kompetencije u oblastima kao što su:

- planiranje nastave prema ishodima učenja,
- savremene nastavne metode,
- formativno procjenjivanje,
- upotreba digitalnih alata u nastavi.

Pored obuka organizovanih sistemski na nivou Kantona i šire, saradnja među nastavnicima kroz razmjenu primjera dobre prakse može značajno doprinijeti uspješnijoj implementaciji reformskih procesa/promjena. Isto tako, važno je da nastavnici imaju slobodu kod planiranja, kod izrade nastavnih priprema, realizacije časova upotrebom onih strategija koje smatraju valjanim za realizaciju određenih ishoda učenja. Samo tako može doći do izražaja njihova kreativnost. Učenjem kroz otkrivanje različitih načina u realizaciji plana razvija kritičko mišljenje i sposobnost samostalnog rješavanja problema (Bruner 1960: 26).

Nastavnici kao direktni učesnici, odnosno kreatori u izradi prijedloga NP, a potom i realizatori urađenog uradili su i kritički osvrt na rezultate svoga rada, jer samo refleksijom su promjenu mogli učiniti vidljivom, a kreatore promjene jednako kao i učesnike u nastavnom procesu koji primjenjuju novi NP osvijestiti o kvalitetu urađenog.

	Suština promjene	Šta nastavnik radi
Uloga nastavnika	Od predavača → voditelja učenja	planira aktivnosti, potiče diskusiju, razvija kritičko mišljenje
Planiranje nastave	Fokus na ishodima učenja	povezuje ishode i sadržaj, planira aktivnosti i provjeru znanja
Metode rada	Aktivno učenje u fokusu	koristi grupni rad, diskusiju, projekte, istraživačke zadatke
Mjerenje postignuća učenika	Formativno praćenje	prati napredak, daje povratnu informaciju, uključuje samovrednovanje
Profesionalni razvoj	Kontinuirano usavršavanje	razvija nove metode, koristi digitalne alate, stručno se usavršava

Tabela 9: Kritički osvrt na primjenu novog NP u praksi

Promjena paradigme je bila neminovnost kako u definisanju ishoda učenja, odnosno izradi prijedloga izmjena i dopuna NP kao polaznog dokumenta, tako i u kontekstu učionice, gdje smo govorili o promjeni čiji krajnji rezultat jesu bolja učenička postignuća. Zapravo, važno je bilo raditi na promjeni paradigme u samom pristupu, odnosno akcenat je trebalo staviti na kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika koji jest nosilac promjena.

Ovakav način planiranja i realizacije planiranog daje mogućnost obrazovnom sistemu HNK-a da se približi, ako ne i okrene u cjelini savremenim evropskim obrazovnim modelima. Time se nastava transformiše iz procesa prenošenja informacija u proces razvoja kompetencija i aktivnog učenja.

Budući da je u radu fokus stavljen na sam kvalitet definisanog ishoda u nastavnom predmetu Bosanski jezik i književnost, to kroz uporednu analizu ishoda učenja ističemo prednosti NP iz 2024/25. godine. Razlog jesu ulazni i izlazni rezultati učeničkih postignuća, a što se direktno vezuje i za kvalitet stručnog usavršavanja nastavnika.

Tokom izrade prijedlog NP rađeno je na stručnom usavršavanju nastavnika kao direktnih učesnika nastavnog procesa koji su paralelno sa izradom prijedloga primjenivali naučene lekcije u praksi, u svojim učionicama. Ovakav pristup u procesu unapređenja kvaliteta nastavnog procesa je ključni, jer teorijska znanja prenosimo na praktična, da bismo kroz rad stručnih aktiva stečena znanja dijelili sa drugim nastavnicima na Aktivu nastavnika bosanskog jezika i književnosti. Dobivamo povratne informacije, jer odgovaramo na sve izazove koje donosi novi NP. Potom kroz izradu primjera nastavnih priprema dajemo mogućnost provjere u onim školama gdje nastavnici nisu aktivni učesnici promjena, ali se temeljito pripremaju za promjenu koja slijedi. Odgovori na više upita daju priliku da se sve što je nepoznanica objasni i da prilika da se provjeri u praksi, što dodatno osigurava kvalitet urađenog. Takav pristup je od presudne važnosti za impelmentaciju urađene promjene.

U isto vrijeme, važno je naglasiti da smo vođeni idejom da obrazovanje posmatramo kao cjeloživotni proces, koji obuhvata kako formalno, tako i neformalno te informalno učenje, pri čemu ističemo da je didaktika nauka o učenju i podučavanju u najširem smislu, od posebne važnosti radi refleksije, koja obuhvata sva područja koja se dovode u vezu sa učenjem i podučavanjem (Pranjić 2005: 256).

ZAKLJUČAK

U radu je predstavljen jedan krug reforme na način da smo govoreći o reformskom procesu kao ciklusu krenuli od faze planiranja pa preko realizacije plana, provjere efekata u procesu učenja i podučavanja došli do evaluacije, kao refleksije ili kritičkog osvrta na urađeno u tom krugu reforme. I kao što je u samom sažetku navedeno da je reforma proces gdje kraj jedne faze znači početak druge, to su se u evaluaciji izdvojili prioriteti za planiranje u slijedećem ciklusu reforme. Zapravo

evaluacija je i potvrda kvaliteta i od ključnog je značaja za sve segmente u jednoj reformi. (Strategije obrazovnih reformi 2007: 18) U ovom primjeru poseban naglasak stavljen je na unutrašnju evaluaciju (samoevaluaciju), koja je posebno važna za kvalitet nastavnog procesa, a koju provode nastavnici i učenici na nivou škole (Matijević 2007: 309).

Budući da smo isto tako naznačili da je cilj ove promjene paradigme usmjeren na kvalitet postavljen u skladu sa postignutim rezultatima međunarodnih istraživanja, to je poželjno raditi na kontinuiranom stručnom usavršavanju nastavnika kao nosioca promjena uz napomenu da je ulaganje u taj segment od posebnog značaja. Samo kompetentan nastavnik može učiniti promjenu u procesu učenja i podučavanja vidljivom i kvalitetnom. Kad kažemo kompetentan uz to vežemo i druge osobine neophodne za pozitivnu i kvalitetnu promjenu. To je osvješten, motivisan nastavnik, onaj koji je spreman da ulaže u vlastito stručno usavršavanje, da prati promjene, posebno u oblasti metodike rada, uz to je i kreativan i svjestan je važnosti svoje profesije i svog doprinosa u oblasti obrazovanja. Takav nastavnik je glavni pokretač i inspirator stvaralačkih aktivnosti kod svojih učenika (Stevanović 2003: 382).

Pored navedenog, za kvalitet u učenju i podučavanju i uspjeh jednog nastavnika važna je i sistemska podrška kroz rad Pedagoškog zavoda i Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, koji izradom prijedloga programa stručnog uavršavanja (Katalog) daju priliku nastavniku, bilo putem uključenosti u rad Aktiva ili na neki drugi način, kroz učešće u radu seminara, konferencije, okruglog stola i sl., da napreduje i kontinuirano i u skladu sa zahtjevima promjena u oblasti tehnike i tehnologije se usavršava.

Analizom dva NPP ukazalo se na prednosti jednog, konkretno novog NP, kao i na nedostatke starog NPP u dijelu učenja i podučavanja u nastavi bosanskog jezika i književnosti, kao jednog od nastavnih predmeta koji su uzeti za uzorak.

NPP iz 2014. bio je pretežno usmjeren na nastavne sadržaje i reprodukciju znanja, dok novi NP uvodi pristup zasnovan na jasno definisanim ishodima učenja i razvoju kompetencija učenika.

Iako novi NP donosi brojne prednosti, njegova uspješna primjena zahtijeva prilagodbu nastavnika novim pristupima od planiranja do realizacije. Najveći izazovi odnose se na planiranje nastave prema ishodima, primjenu aktivnih metoda učenja i nove načine procjenjivanja i ocjenjivanja učeničkih postignuća.

Uprkos tim izazovima, novi NP predstavlja važan korak ka unapređenju nastave bosanskog jezika i književnosti, jer podstiče razvoj funkcionalne pismenosti, kritičkog mišljenja i komunikacijskih kompetencija učenika.

Uopće, izmjene i dopune NP u Hercegovačko-neretvanskom kantonu ne odražavaju se samo kroz promjene u načinu rada nastavnika sa učenicima, već i u odnosu učenika prema učenju i uopće samom sebi kao glavnom akteru u nastavnom procesu, gdje se učenik zajedno sa definisanim ishodom stavlja u centar nastavnog procesa. Uz sve to, savremene strategije učenja i podučavanja poput interaktivnog rada, projektne nastave i primjene digitalnih alata, doprinose većem interesu i aktivnijem učešću učenika na času.

Također, primjećuje se povećana motivacija učenika za samostalno istraživanje i učenje. Iako rezultati nisu kod svih učenika jednako poboljšani, vidljiv je napredak u razumijevanju i primjeni znanja. Sve navedeno ukazuje na to da novi NP doprinosi kvalitetnijem i funkcionalnijem učenju, prilagođenom savremenim obrazovnim potrebama.

U predmetu Bosanski jezik i književnost ove promjene posebno dolaze do izražaja kroz razvijanje komunikacijskih vještina i funkcionalnu upotrebu jezika. Novi NP podstiče učenike na aktivno učešće u nastavnom procesu, razvijanje kritičkog mišljenja i izražavanje vlastitih misli i stavova. I uopće, izučavanje bosanskog jezika kao maternjeg jezika doprinosi unapređenju jezičke kulture, kulture komunikacije, čitalačke i funkcionalne pismenosti te u konačnici to potiče stjecanje ključnih kompetencija na ličnom planu i cjeloživotnom učenju. (Omerović i Hamzagić Kovačević 2024: 9).

Istovremeno, promjena NPP-a zahtijeva i promjenu načina rada nastavnika, koji ima ulogu voditelja nastavnog procesa, ali učestvuje i u organizovanju aktivnosti koje podstiču saradničko učenje, diskusiju i istraživački rad učenika. Pored toga, naglašava se značaj formativnog praćenja postignuća učenika radi davanja prilike učeniku za unapređenje učenja i istovremeno poboljšanja nastavnikova rada, a sve u cilju poticanja učenja (Brajković i Žokalj 2021:16).

Iako primjena novog NP-a može donijeti određene izazove, posebno u pogledu planiranja nastave i primjene savremenih metoda i oblika rada, on predstavlja važan korak ka unapređenju kvaliteta obrazovanja. Fokus na razvoj kompetencija, kritičkog mišljenja i funkcionalne pismenosti doprinosi pripremi učenika za aktivno učešće u savremenom društvu. Konkretno, kroz učenje i podučavanje jezika stvara se osnova za izgradnju komunikacijske kompetencije koja je polazište

za izučavanje ostalih oblasti ljudskog rada i djelovanja (Češi i Ivančić 2019: 13). I u konačnici, dobrim planiranjem umjesto stihijskog odnosa stižemo do zacrtanog cilja (Vilotijević 2001: 303). Slijedeći krug reforme započeo je donošenjem usaglašenog nastavnog plana na nivou HNK-a (školska 2025/26. godina), gdje se povećanjem broja časova u određenom broju nastavnih predmeta daje mogućnost za fleksibilniji način planiranja i realizacije unaprijed urađenog nastavnog programa zasnovanog na ishodima učenja. Doneseni prijedlog nastavnog plana, ovaj put prema Odluci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a usklađen je sa zahtjevima međunarodnih istraživanja, tako da se nastavni predmet Bosanski jezik i književnost, između ostalih nastavnih predmeta, gdje je također došlo do promjene nastavnog plana, za razliku od NPP iz 2014. u prvom razredu izučava 4 časa sedmično. Dakle, ovo je samo još jedan od pokazatelja da se izdvojenim prioritetima nakon dvogodišnje analize NP (2024) i NPP (2014) daje prednost i kreće se u novi proces ili se otvara novi krug reformskih promjena.

LITERATURA

1. Brajković, S. i Gabriela Žokalj (2021), *Učenje u tijeku - kako formativnim vrednovanjem potaknuti učenje*, Zagreb, ALFA – Pučko otvoreno učilište *Korak po korak*.
2. Bruner, J. (1960). *The Process of Education*. Dostupno na: [https://www.academia.edu/143602365/Bruner JS The Process of Education 1960 197](https://www.academia.edu/143602365/Bruner_JS_The_Process_of_Education_1960_197) (mart 2026)
3. Češi, M. i Đurđica Ivančić (2019), *Izazovi i umijeća učenja i poučavanja*, Zagreb, Naklada Ljevak.
4. Jelavić, F. (1997), *Didaktika*, Zagreb, Naklada Slap.
5. Klajić, B. (2004), *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, Nakladni zavod Matice Hrvatske
6. Matijević, M. (2007), *Evalvacija u nastavnom kurikulumu škole*. U: Kurikulum, ur. Vlatko Previšić, Zagreb, Školska knjiga.
7. Nastavni plan i program na bosanskom jeziku za prvi (I) i šesti (VI) razred osnovne škole (prema Odluci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a broj: 01-34-392/25 donesen 7. 8. 2025. godine).

8. Nastavni plan i program za devetogodišnji osnovni odgoj i obrazovanje (prema Odluci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a broj: 22-01-40-353/14 donesen 16. 7. 2014. godine).
9. Nastavni program na bosanskom jeziku za devetogodišnji odgoj i obrazovanje (prema Odluci Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a broj: 01-34-523/24 donesen 21. 6. 2024. godine).
10. Omerović, M. i Leila Hamzagić Kovačević (2024), *Jezička djelatnost čitanja – temelj funkcionalne pismenosti*, Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu – Pedagoški fakultet.
11. Poljak, V. (1991), *Didaktika*, Zagreb, Školska knjiga.
12. Pranjić, M. (2005), *Didaktika*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga.
13. *Pravilnik o načinu praćenja i ocjenjivanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi* (“Službene novine HNK-a” broj 6/2005).
14. Stele, J. L., Kurtis S. Meredith i Charles Temple (2002), *Metode za poboljšanje kritičkog mišljenja*, Vodič II, Sarajevo, Centar za obrazovne inicijative Step by Step.
15. Stevanović, M. (2003), *Modeli kreativne nastave*, Rijeka, Andromeda d. o. o. Rijeka.
16. *Strategije obrazovnih reformi: od koncepta do realizacije* (2007), Bihać, Pedagoški zavod Bihać.
17. Vilotijević, M. (2001), *Didaktika 3*, Organizacija nastave, Sarajevo, BH MOST.
18. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju (“Službene novine HNŽ” broj: 5/00, 4/04, 5/04, 1/14 i 7/16)

REFORM PROCESSES AND A PARADIGM SHIFT IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRIMARY SCHOOL AGE STUDENTS

Abstract

Reform in education is a process that expands like concentric circles, because changes in the field of science, technique and technology inevitably affect changes in the education system, where the end of one reform change means the beginning of another. Therefore, in the educational process, changes are inevitable and necessary, in order to talk about reaching the set level of quality based on the international studies of PISA, TIMSS and PIRLS.

The paper emphasizes the paradigm shift in learning and teaching, putting the student at the center of the teaching process as well as learning outcomes, which is an essential change on which the

current reform process is based. At the same time, the emphasis is on the continuous professional development of teachers, the input and output results of the teaching process, i.e. the results of the initial and external assessment of student achievements, and support for students through an additional form of work.

In addition to all of the above, in parallel with the mentioned activities, curriculum modifications and enhancements are needed, in order to ultimately have indicators of the level of achievement planned in the first phase of the reform process - in the planning phase, which speaks of another round, which begins with planning and ends with evaluation.

Keywords: *reform, paradigm shift, planning and evaluation.*